

Ehl-i Sünnet Kelamında Bilgi Kavramı | Fatma Gül Atlioğlu

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2022-2023

[1] Bilginin Arapçadaki karşılığı olan "ilim" kelimesi sözlükte; "bilmek, bir şeyin hakikatini ve mahiyetini anlamak, gerçeğe uygun kesin bir inanç, itikat, bir şeyin suretinin şekil olarak insan zihninde oluşması, cehaletin zıddı, bir şeyi olduğu gibi idrak etmek" [2] gibi anlamlara gelir. İlim kelimesi sözlüklerde; "marifet" ve "şuur" kelimeleriyle eş anlamlı olarak tanımlanmıştır. [3]

Kelam İlminde Bilgi Kavramı

Kelam literatüründe bilginin pek çok tanımı yapılmıştır. Ancak üzerinde ittifak edilmiş bir bilgi tanımı yoktur. Zira her bir ekol bilgiyi tanımlarken kendi mezhep görüşleri çerçevesinde meseleye yaklaşmıştır. Bu bağlamda Mu'tezile mezhebinin önde gelen âlimlerinden Ebû Ali el-Cübbâî (v. 303/916) ilmi, "bir şeye bulunduğu hal üzere zaruri olarak ya da deliller dâhilinde inanmak (itikad)" şeklinde tanımlarken, Ebu'l-Kasım el-Belhî el-Ka'bî (v. 319/931) ilmi, "bir şeye bulunduğu hal üzere inanmak " diye tanımlar. Ebû Hâşim el-Cübbâî (v. 321/933) de benzer şekilde ilmi, "tereddüt etmenin insan zihninde oluşturduğu istikrarsızlıktan insanı kurtaracak ve teskin edecek şekilde bir şeye olduğu gibi inanmak" şeklinde tarif eder. [4] Ehl-i sünnet kelam ekolleri ise Mu'tezilenin bilgiyi tanımlarken "itikad" kavramını kullanmasının doğru olmadığını vurgulayarak bu tanımları kabul etmez. [5]

İmam Mâtürîdî (v. 333/944) doğrudan bir bilgi tanımında bulunmamıştır. Bununla birlikte o, bilgi meselesini ilk defa sistematik olarak ele almış ve bu doğrultuda kendine has bir bilgi kuramı ortaya koymuştur. [6] Ondan itibaren kelamcıların büyük çoğunluğu bilgi konusunu müstakil başlıklar altında ele almaya başlamıştır. Neseî (v. 508/1115), İmam Mâtürîdî'ye nispetle bir ilim tanımı verir. Buna göre ilim, "sahibine aklın ve duyuların sahasına giren, söylenilebilen ve düşünülebilen her şeyin (mezkûr) açık hale gelmesini sağlayan sıfattır." [7] Eş'arî âlimlerden Seyyid Şerif Cürcânî (v. 816/1413) bu tanımı yeterli bularak onu, "ilmin mahiyetini keşf yolunda söylenenlerin en güzeli" olarak niteler. [8]

Eş'arî âlimlerden Bâkılânî (v. 403/1013) ilmi, "bilinenin olduğu gibi bilinmesi/marifeti" [9] şeklinde tanımlar. Eş'arîlere nispet edilen diğer bazı bilgi tanımları ise; "kendisinde bulunduğu kişinin âlim olmasını zorunlu kılan şey", "kendisine sahip olan kimseden sağlam fiilin mümkün olduğu şey", "bilinenin olduğu gibi açığa çıkması" şeklindedir. [10] Mâtürîdî âlimlerden Ebû'l-Muîn en-Neseî de benzer şekilde ilim için "sahip olunması durumunda kişinin âlim olmasını gerektiren şey" tanımını tercih eder. [11]

İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî (v. 478/1085) ve İmam Gazzâlî (v. 505/1111) gibi âlimlerimiz ise ilmin tarifinin çok zor olduğunu kabul etmiştir. [12] Çeşitli şekillerde tanımlanan ilim kelimesinin tek bir tarifinin olamayacağını belirten İmam Gazzâlî'ye göre duyularla algılanan şeyleri tarif etmenin zor olması gibi ilmi tanımlamak da güçtür. Mesela miskin kokusu ve balın tadı tanımlanamaz. İdrak edilen şeylerin tanımı zor ise, idrakin tanımı daha zordur. Bununla beraber taksim ve misal yoluyla ilmin anlamı açıklanabilir. Taksim, bir şeyi kendisiyle karıştırılabilecek şeylerden ayırmaktır. Taksim yoluyla ilim, kesin olan itikad gibi anlam olarak kendisiyle karışabilecek kavramlardan ayrılır. Misal yolu ise ilmin gerçekte ne olduğunun anlaşılmasını sağlar. Mesela görünen şeyin şeklinin, gören insanın görme gücünde şekillenmesi gibi ilim de akılla idrak edilen şeylerin biçimlerinin ve durumlarının akılda toplanmasından ve nakşedilmesinden ibarettir. Şekillerin aynaya yansımaları da başka bir örnek olarak verilebilir. Nasıl ki ayna, parlaklığı ve ovalığı sayesinde şekilleri yansıtmaya hazır hale geliyorsa insan da akıl yoluyla ma'kulatı yansıtmaya hazır hale gelir. Buna göre eşyanın misali olan şekillerin akıl aynasında husule gelmesi ilim olup, bu biçimleri kabule hazırlayan yetenek ise akıldır. [13]

O halde ilim, "aklın ve zihnin kapsadığı alana giren şeylerin hakikatlerinin, akıl sahibi kişiler tarafından bilinmesi" şeklinde tarif edilebilir. [14]

Bilgi Türleri

Ehl-i sünnet kelimcileri ilme ilahî ve insanî bir anlam vererek bilgiyi, en genel anlamıyla kadîm ve hâdis olmak üzere ikiye ayırırlar. [15] Kadîm bilgiden ezelf ilim kastedilir ki, bu da Allah'ın zatı ile kaim olan bilgidir. Yaratılmışların hiçbirinin bilgisine benzemeyen bu bilgi, mahiyet ve muhteva açısından da insanın bilgisinden farklıdır. Şüphesiz ki Allah, geçmiş, şimdi, geleceği, zâhiri, bâtını her şeyi bilir, O'nun ilmi sınırsızdır, tüm zamanları kuşatır. İlmin zıttı olan cehalet, Allah'tan uzaktır, O cüzî ve küllî olan her şeyi bilir ve bilmek için hiçbir araca muhtaç değildir. [16]

Hâdis olan ilim ise başta insan olmak üzere yaratılmış olanlara nispet edilmiş olandır, bu ilim mutlak değil sonlu ve sınırlıdır. Sonradan olma anlamında ki "hâdis" sözcüğünün kullanılmasıyla insan bilgisinin yaratılmışlığı, sınırlılığı ve sonluluğu ifade edilir. Hâdis bilgi de kendi içinde zarûrî ve iktisabî/ kesbî olmak üzere iki kısma ayrılır. [17] Zarûrî bilgi; herkes tarafından bilinen, ilk bakışta meydana gelen, şüphe edilemeyen açık ve kesin bilgidir. Bedîhî ilim olarak da bilinir. Kişinin kendi varlığını bilmesi, dördün yarısının iki olduğunu ya da bir bütünün parçadan büyük olmasını bilmesi bu türün örnekleri olarak verilebilir. İktisabî/ kesbî bilgi ise akıl yürütme, istidlâl ve detaylı araştırma yoluyla elde edilen zorunlu veya tecrübî bilgiye dayanan bilgidir. Bu bilgi türünde bilinen hükümlerden hareketle, bilinmeyen fakat bilinmesi istenen neticelere ulaşılmaktadır. Bu bilgi türünde insanın iradesi, gayret ve çabası (kesbi) temel bir role sahip olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir. Kişinin uzak bir mesafeden duman gördüğünde orada bir ateşin var olduğuna dair elde ettiği bilgi iktisabî/kesbî bilgiye bir örnektir. [18]

İnsan bilgisi, kaynağı itibarıyla de naklî ve aklî olmak üzere temelde iki sınıfa ayrılmıştır. Naklî bilgi, büyük ölçüde Kur'an ve sünnete dayanarak elde edilen bilgileri ifade ederken, aklî bilgi de yukarıda bahsedildiği üzere zarûrî ve iktisabî bilgileri içine alan akıl yoluyla elde edilen bilgilerin ifadesidir.

Kelamda insanların aklî ve naklî bilgileri elde etme yolları diğer bir ifadeyle bilgiye ulaştıran sebepler (esbab-ı ilim); duyular, doğru haber ve akıl olmak üzere üç çeşittir. [19] Bilginin mutlak ve hakikî kaynağı Allah'tır. İnsan ise hakikate ulaşma yolunda bilgi edinmeye çalışırken bu vasıtaları kullanır. [20]

Bilgiye Ulaştıran Yollar

Duyular kelamda bilgi sebebi olarak kabul edilmekle birlikte bir hüküm aracı olarak değil, bilgi/veri toplama mekanizması olarak görülmüştür. Duyulardan gelen verilerin hükme dönüşmesi, ancak kalp veya akıl yoluyla gerçekleşmektedir. [21]

Kelam ilmi açısından "haber-i sâdık"ın [22] (gerçeğe uygun haberin), üç temel bilgi kaynağından biri olduğu hususunda âlimler ittifak halindedir. Zira geçmişte meydana gelen olaylar, yaşamış şahsiyetler ve görmediğimiz uzak memleketler hakkındaki bilgilerimiz ancak "haber"e dayanır. Ayrıca duyularımız ve aklımızın anlama ve algılama alanlarındaki sınırlılıkları dikkate alındığında ve temel inanç esaslarının birçoğunun habere dayanarak temellendirildiği düşünüldüğünde haberin Kelam bilgi sistemi açısından tartışılmaz bir yeri olduğu açıktır. [23]

Bilgi kaynaklarının sonuncusu olan akıl [24] ise "nazar ve istidlâl" adı verilen, tümünden gelim, tüme varım ve kıyas metotlarını kullanarak bilgiye ulaştırır. Akıl yoluyla elde edilen bilgiye de aklî ya da nazarî bilgi denir. [25]

Akıl, duyuların yardımıyla idrak edilemeyen kavrayıp anlamaya yarar. Akıl vasıtasıyla, duyularla idrak edilemeyen tecrübî sahanın dışında kalan, metafizik alana dair bilgiler elde edilir. Akletmek suretiyle sebep ile netice ve eser ile müessir arasındaki karşılıklı ilişki kavranabilir. [26]

Ehl-i sünnet âlimleri bilginin kaynaklarını belirlerken Kur'an-ı Kerim'i referans almışlardır. Zira Kur'an'da "Allah, sizi analarınızın karnından dünyaya getirdiğinde bilmeyen bir hâldeydiniz. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi." [27] buyrulmaktadır. Bu da bize bilgi kaynaklarının neler olduğu hakkında bilgi vermektedir. "Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur." [28] ayeti de bir yandan duyuların bilgiye ulaştıran vasıtalar olduğunu, diğer yandan da akıl ve duyuların bilgiyi elde etmede, hakikati idrak etmede sınırlı bir güce sahip olduğunu bildirmektedir. Bu yönüyle insan hakikate ulaşmada ilâhî bilgiye ve nübüvvet kurumuna muhtaçtır. [29]

Kur'an-ı Kerim'e göre bilginin kaynağı bakımından akıl, duyu ve haberin iç içe bir ilişki içerisinde olduğu [30] ve duyuların birbirinden bağımsız değil, birlikte bilgi ürettikleri anlaşılır. İmam Mâtürîdî de bu bağlamda duyu ve haber yoluyla elde edilen verilerin bilgiye dönüşebilmesi ve doğruluğunun tespit edilebilmesinin ancak akıl sayesinde mümkün olduğunu belirtir. Ayrıca o, beş duyu ile elde edilen bilginin kesin olduğunu belirtmekle birlikte duyu yanılgılarının yaşanabilmesi ve haber vasıtasıyla gelen bilgilerin de doğru olmama ihtimalinin bulunması neticesinde bu kaynaklardan gelen bilgilerin kesinlik ifade etmesi için aklın daima bir hakem konumunda olduğuna dikkat çeker. [31]

Aklın bilgiyi elde etmede ne kadar önemli bir role sahip olduğu açıktır. Ehl-i sünnet kelim âlimlerinin akıl yoluyla elde edilen bilgiye büyük değer atfetmeleri, kişinin aklen Allah'ı bilmekle yükümlü olması açısından önemlidir. Onlar, âkil ve bâliğ olan kimselerin muhatap olduğu ilk görevin "marifetullah'a götürecektir şekilde nazar ve istidlâlde bulunmak" olduğunu söylemişlerdir. [32] Zira onlara göre Allah'ın bilinmesi ancak istidlâl ile gerçekleşebilir. [33] Bu sebeple Kelam âlimleri; âlemin hudûsu, Allah'ın varlığı, birliği, kıdemi, sıfatları, adalet ve hikmet sahibi olduğu ayrıca kullarını tekliflerle yükümlü tutmanın Allah için caiz olması gibi hususların ancak nazar ve istidlâl ile bilinebileceğini ifade etmişlerdir. [34] Onlar, Allah'ın varlığının bilgisine akıl yürüterek ulaşılabilirliği ve marifetullah hakkında istidlâlde bulunmanın insana vacip olduğu noktasında ittifak etmişlerdir. [35]

SONUÇ

Bilgi kavramı Kelam ilminde çok önemli bir yere sahiptir. Bilgi, insanın sorumlu bir varlık olması açısından değerlendirilir. Kelam sistematigine göre yazılmış pek çok eser ilmin tarifi ile başlamaktadır.

İslam âlimleri bilginin ne anlam ifade ettiği hususunda çeşitli görüşler serdetmişlerdir. Onlar; Mu'tezilî âlimlerin bilgiyi tanımlarken "itikad" kavramını kullanmalarının doğru olmadığını belirtirler.

Ehl-i sünnet kelâmı açısından bilgi; "aklın ve zihnin kapsadığı alana giren şeylerin hakikatlerinin, akıl sahibi kişiler tarafından bilinmesi" şeklinde tarif edilebilir. Yapılan tariftan de anlaşılacağı üzere akıl bilgiyi elde etme noktasında önemli bir yere sahiptir. Ancak bilgiyi elde etme yöntemi akıldan ibaret değildir. Duyular ve haber-i sadık, akıl ile birlikte bilgiye ulaştıran sebepler arasında kabul edilir. Buna göre insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli ayrıcalıklardan biri, akıl sahibi olarak duyular ve haber yoluyla elde ettiği verilerden yaralanması ve böylece bilgi üretmesidir.

KAYNAKÇA ÂMÎDÎ, Seyfeddin, Ebkarü'l-efkâr, tahkik: Ahmed M. el-Mehdî, Matbaatü Dar'ul Kütüb Ve'l Vesâik'ül Kavmiyye, Kahire , 2004. BAĞDÂDÎ, Usûlî'd-Dîn , , Matbaa-tü'd-Devle, İstanbul, 1928. BÂKILLÂNÎ, et-Temhid , thk. İmaduddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütüb's-Sakafiyye, Beyrut, 1987. CÜBRÂN, er-Raid, "a-l-m" md., Dâru'l-İlm Li'l Melayn, Beyrut, 1962. CÜRCÂNÎ, Kitâbü't-târifât , thk. Muhammed Sıddîk el-Minşevî, Dâru'l-Fazîle, Kahire, [t.y.]. ———, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , çev. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2015. CÜVEYNÎ, Kitâbü'l-İrşâd İla Kavati'l-Edille Fi Usulî'l-İ'tikad , thk. Muhammed Yusuf Musa, Ali Abdülmün'im Abdülhamid, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1950. ÇELEBÎ , İlyas, İslam İnancında Gayp Problemi, İFAV Yayınları, İstanbul, 1996. FÎRÛZÂBÂDÎ, el-Kamûsü'l-Muhit, Dâru'l-Alemi'l-Cami, Beyrut, [t.y.]. GAZZÂLÎ, el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl, thk. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993. ———, Kitâbü Maksadi'l-Esna Şerhu Esmailahi'l-Hüsna, Matbaatü'd-Tedamün, [t.y.]. GÖLCÜK, Şerafettin, Toprak, Süleyman , Kelam , Tekin Kitabevi, Konya, 2014. HEYET , Hadislerle İslam, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., İstanbul, 2020. İBN FÛREK, Mücerred Makalat-ı Şeyh Ebu'l Hasan el Eş'âri , thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâiyh, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kâhire, 2005. İBN MANZÛR, Lisanü'l-Arâb, Dâru's-Sâdr, Beyrut, [t.y.]. İSFEHÂNÎ, Müfredât , thk. Safvan Adnan Davudî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2009. KADI ABDÛLCEBBÂR, el-Muğnî fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl : en- Nazar ve'l-Maarif , thk. İbrahim Medkur; işraf Taha Hüseyin, [t.y.], [y.y.]. ———, Şerhü'l Usulî'l Hamse , çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013. KARADAŞ, Cağfer, Akıl ve İman: Meseleye Kelâmî Nazar, Kelâm Araştırmaları Dergisi, 2015, c. 13, sy. 2, s. 593-614. KUTLU, Sönmez, İmam Mâtürîdî ve

Maturidilik, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003. MÂTÜRÎDÎ, Kitabu't-Tevhid , thk. Fethullah Huleyf, el-Mektebetü'l İslamiyye, İstanbul, 1979. NESEFÎ , Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din , nşr. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, DİB, Ankara, 1993. NÎSÂBÛRÎ, Ebû Sa'd Cemâluddîn Abdurrahmân b. Me'mûn b. Alî el-Mütevellî, Gunye fi Usulî'd-Dîn, thk. İmâdüddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye Beyrut, 1987. SÂBÛNÎ , Maturidiyye Akaidi , ter. Bekir Topaloğlu, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017. TAFTAZANÎ, Şerhu'l-Akâid , tercüme ve izahat Talha Hakan Alp, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017. TOPALOĞLU , Bekir, ÇELEBÎ, İlyas, Kelâm Terimleri Sözlüğü , İSAM Yayınları, İstanbul, 2015. YAVUZ, Yusuf Şevki, "Haber", DİA, XIV, İstanbul, 1996, s. 346-349. YAZIR, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul. 1979. YEŞİLYURT, Temel, "Bilgi Kuramı", Kelam El Kitabı içinde, ed. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017. ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ, Tâcü'l Arûs , thk. Abdülmunim Halil İbrahim, Kerim Seyyid, Muhammed Mahmud, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2007. [1] "Ehl-i Sünnet Kelamında Bilgi Kavramı" başlıklı çalışma, Prof. Dr. Süleyman TOPRAK danışmanlığında yürütülen ve Fatma Gül ATLIOĞLU tarafından hazırlanan "İlahî Teklife Muhatap Olan İnsan" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur. [2] İbn Manzûr, Lisanü'l-Arâb, Dâru's-Sâdr, Beyrut, [t.y.], "a-l-m" md., XII, s. 416-422; Cürcânî, Kitabü't-târifât , thk. Muhammed Sıddîk el-Minşevî, Dâru'l-Fazile, Kahire, [t.y.], "a-l-m" md., s.232; Cübrân, er-Raid, "a-l-m" md., Dâru'l-İlm Li'l Melayn, Beyrut, 1962, s. 1047; Zebîdî, Tâcü'l Arûs , "a-l-m" md., Beyrut, 2007, VIII, s.405; İsfehânî, Müfredât , "a-l-m" md., thk. Safvan Adnan Davudî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2009, s. 580-581; Firûzâbâdî, el-Kamûsü'l-Muhit, "a-l-m" md., Dâru'l-Alemi'l-Cami, Beyrut, [t.y.], IV, s.153. [3] Zebîdî, Muhammed Murtazâ, Tâcü'l Arûs , "a-l-m" md., thk. Abdülmunim Halil İbrahim, Kerim Seyyid, Muhammed Mahmud, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, VIII, s. 405. [4] Bağdâdî, Usulî'd-Dîn , , Matbaa-tü'd-Devle, İstanbul, 1928, s. 5; Kadı Abdülcebbâr , , el-Muğnî fi Ebvabî't-Tevhid ve'l-Adl : en- Nazar ve'l-Maarif , c. XII, thk. İbrahim Medkur; işraf Taha Hüseyin, [t.y.], [y.y.], s. 13; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , çev. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2015, I, s. 164. [5] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , I, s. 164; Âmidî, Seyfeddin, Ebkarü'l-efkâr, tahkik: Ahmed M. el-Mehdî, Matbaatü Dar'ul Kütüb Ve'l Vesâik'ül Kavmiyye, Kahire, 2004, I, s. 73. [6] Kutlu, Sönmez, İmam Mâturîdî ve Maturidilik, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003, s.30. [7] Neseî, Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din , nşr. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, DİB, Ankara, 1993, I, s. 19. [8] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , I, s. 176. [9] Bâkılânî, et-Temhid , thk. İmaduddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütüb's-Sakafiyye, Beyrut, 1987, s.34. [10] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , I, s. 166-168. [11] Neseî, Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din , I, s. 18. [12] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , I, s. 156-177; II, s. 380-392; Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman , Kelam , Tekin Kitabevi, Konya, 2014, s. 91. [13] Gazzâlî, el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl, thk. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 21-22. [14] Gazzâlî, Kitabü Maksadî'l-Esna Şerhu Esmailahî'l-Hüsna, Matbaatü'd-Tedamün, [t.y.], s, 58-59; Gazzâlî, el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl , s. 22. [15] Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , ter. Bekir Topaloğlu, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017, s. 49; Bâkılânî, et-Temhid , s. 35; Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd İla Kavati'l-Edille Fi Usulî'l-İ'tikad , thk. Muhammed Yusuf Musa, Ali Abdülmün'im Abdülhamid, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1950, s. 13. [16] Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd , s. 13; Bağdâdî, Usulî'd-Dîn , s. 8. [17] Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , s. 49-50; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , I, s. 180; Bağdâdî, Usulî'd-Dîn , s. 8; Neseî, Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din , I, s. 45. [18] Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , s. 49; Yeşilyurt, Temel, "Bilgi Kuramı", Kelam El Kitabı, s. 293. Kelam âlimleri bilgi türleri ile ilgili bu ayırmadan başka hâdis bilgiyi çeşitli şekillerde taksim etmişlerdir. Örneğin İmâmu'l-Haremeyn el- Cüveynî hâdis bilgiyi kendi içinde zarûrî, bedîhî ve kesbî olmak üzere üçe ayırır. Zarûrî ve bedîhî bilgi arasındaki fark ise şudur; zarûrî bilgi bir zarar ve ihtiyaçla alakalı iken bedîhî bilgi herhangi bir zarar ve ihtiyaçla ilişkisi olmaksızın zorunlu olan bilgiyi ifade eder. Ebû Sa'd en-Nîsâbûrî de hâdis bilgiyi zarûrî, bedîhî ve kesbî şeklinde üç kısımda ele alan bir başka âlimimizdir. Abdulkahir el-Bağdâdî (v. 429/1037-38) ise hâdis bilgileri zarûrî ve mükteseb olmak üzere iki kısımda ele alır. Daha sonra zarûrî bilgiyi, kendi içinde bedîhî ve hissî olmak üzere ikiye ayırır. Bedîhî bilgi de müsbet ve menfi olmak üzere iki kısımdır. Müsbet açıdan bedîhî bilgi; bilme eylemini gerçekleştiren kişinin, kendi varlığını ve kendisinde bulunan elem, lezzet, açlık, susuzluk, sevinç ve üzüntü gibi duyguların varlığını bilmesidir. Menfi açıdan bedîhî bilgi ise bilgi sahibi kimsenin, muhal olan şeylerin gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu bilmesidir.

Mesela bir tek şeyin hem kadîm hem muhdes olmasının, bir kişinin aynı zamanda hem hayatta hem de ölü olmasının ve belli bir konuda bilgi sahibi birinin o konuda aynı anda hem bilgisiz hem de bilgi sahibi olmasının imkânsız olduğunun bilinmesi menfi açıdan bedhî bilgilere örnektir. Hissî bilgiler ise bir kimsenin beş duyu organı vasıtasıyla idrak ettiği bilgilerdir. Bkz. Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd , s. 13-14; Nisâbü'rî, Ebû Sa'd Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Me'mûn b. Alî el-Mütevellî, Gunye fî Usûli'd-Dîn , thk. İmâdüddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye Beyrut, 1987, s. 51; Bağdâdî, Usûli'd-Dîn , s. 8-9. [19] Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid , thk. Fethullah Huleyf, el-Mektebetü'l İslamiyye, İstanbul, 1979, s.7; Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , s. 49; İbn Fûrek, Mücerred Makalat, s. 14; Neseî, Tabsiratü'l Edille fî Usulî'd-Din , I, s. 24; Taftazani, Şerhu'l-Akâid , tercüme ve izahat Talha Hakan Alp, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017, s. 61-62. Allah tarafından sevdiği kullarının kalplerine gelen manaları ifade eden ilham, keşf ya da taklit kelimcilerin büyük çoğunluğu tarafından genel geçer bir bilgi vasıtası olarak kabul edilmemiştir. Aslında ilhamı bilgi kaynağı saymayan kelimciler onunla bilgi edinilemeyeceğini iddia etmekten çok onun, tüm insanlar için bağlayıcı olma niteliğinin bulunmadığını, kişiden kişiye değişkenlik gösterdiği için ilhama dayanarak başkalarını ilzam etmenin mümkün olamayacağını söylemişlerdir. Bununla birlikte ilhamı evhamdan ayıracak kudrete sahip kimselerin kitap ve sünnete aykırı olmayan keşif ve ilhamlarının, sahipleri için bir delil ve ilim sebebi olarak sayılabileceği kabul edilmiştir. Bkz. Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid , s. 6; Taftazani, Şerhu'l-Akâid , s. 96; Çelebi , İlyas, İslam İnancında Gayp Problemi, İFAV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 91; Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman, Kelam , s. 102. [20] Kur'an'da "Ve (Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. 'Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin.' dedi. Cevap verdiler: 'Sen bütün eksikliklerden uzaksın, öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.'" buyrulmuştur. Bu ayet bize insanın fitratında yer alan bilme ve bilgi üretme kabiliyeti ile diğer varlıklara karşı bir üstünlük elde ettiğini gösterir. İnsanın "bilen varlık" oluşunu vurgulayarak onun sahip olduğu bilginin kaynağına da işaret eder. Bilginin kaynağı, insana kalemle (yazmayı) öğreten ve ona bilmediklerini bildiren, , her şeyi hakkıyla bilen Allah'tır. İnsan ancak Allah'ın dilemesi sonucu derin anlayış ve bilgiye ulaşabilir. Bkz. Bakara 2/31-32; Alak 96/4-5; Heyet, Hadislerle İslam , Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., İstanbul, 2020, I, s.376. [21] Karadağ, Çağfer, Akıl ve İman: Meseleye Kelâmî Nazar, Kelâm Araştırmaları Dergisi, 2015, c. 13, sy. 2, s. 593-614. [22] Haber, meydana gelmiş ya da gelecek olan bir olayı bildiren, kendisinde bir hüküm ve nispet bulunan sözdür. Haber, yapısı itibarıyla doğru veya yanlış olma ihtimali taşır. Bilgi sebebi olan haber ise gerçeğe uygun olan, doğru ve güvenilir haberdur. Bkz. Cürçânî, Kitabu't-târîfât , "h-b-r" md., s. 84; Gazzâlî , el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl , s. 106; Taftazani, Şerhu'l-Akâid , s. 71. [23] Yavuz, Yusuf Şevki, "Haber", DİA, XIV, İstanbul, 1996, s. 346-349; Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman, Kelam , s. 98-99. [24] Akıl, sözlükte "menetmek, bağlamak, engellemek, alıkoymak, kayıt altına almak" gibi anlamlara gelir. Terim olarak; "insanın kalbinde bulunan, kendisi vasıtasıyla hak ve bâtılın bilindiği bir nur", "ilim elde etmeye yarayan güç", "nefs-i nâtika", "insanı diğer varlıklardan ayıran temel nitelik", "kendisiyle varlığın hakikati idrak edilen mahalli baş ya da kalp olan cevher", "Allah Teâlâ'nın yarattığı insan bedeniyle alakalı olan ruhânî bir cevher" gibi anlamlar ifade eder. Kelamcılar ise genel anlamda aklı; "maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren, onlar arasında ilişki kurarak kıyas yapabilen ve hüküm çıkarabilen güç" şeklinde açıklamışlardır. Bkz. İbn Manzûr, Lisanü'l-Arâb, "a-k-l" md., XI, s. 458-466; Cürçânî, Mûcemu't-târîfât , "a-k-l" md., s. 127-128; İsfahânî, Müfredât , "a-k-l" md., s. 577-579; Topaloğlu, Bekir, Çelebi, İlyas, Kelâm Terimleri Sözlüğü , İSAM Yayınları, İstanbul, 2015, s. 22. [25] Yeşilyurt, Temel, "Bilgi Kuramı", Kelam El Kitabı, s. 299-300. [26] Yazır, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul. 1979, I, s. 566. [27] Nahl 16/78. [28] İsrâ 17/36. [29] Heyet, Hadislerle İslam , I, s. 377. [30] Nahl 16/78; İsrâ 17/36. [31] Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid , s. 7-10. [32] Cürçânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi, I, s. 336; İbn Fûrek, Mücerred Makalat-ı Şeyh Ebu'l Hasan el Eş'ârî , thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kâhire, 2005, s. 30; Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd , s. 3; Kadı Abdülcebbar, Şerhü'l Usulî'l Hamse , çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013, I, s. 114;340. [33] Câhız (v. 255/869), ve Sümâme b. Eşres (v. 213/828) ve Ebu'l Huzeyl el-Allâf (v. 235/849-50) gibi bazı Mu'tezilî âlimler Allah'ın varlığının bilinmesinin istidlâlî bir bilgi olduğunu kabul etmemişlerdir. Onlardan Câhız ve Sümâme insanın Allah hakkındaki bilgisinin doğuştan

geldiğini benimsemiş ve bütün bilgilerin zârûrî olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ebu'l Huzeyl el-Allâf da benzer şekilde her insanın marifetullah'a dair zarûrî bilgilere doğuştan sahip olduğunu ve temyiz çağına giren çocukların dahi herhangi bir öğrenim görmeksizin ve naklî bilgilere de ihtiyaç duymadan Allah'ın varlığına inanmakla yükümlü olduklarını söylemiştir. Bkz. Bağdâdi, Usûlî'd-Dîn, s. 32; Kadı Abdülcebbâr, Şerhû'l Usulî'l Hamse , I, 85-98. [34] Bağdâdi, Usûlî'd-Dîn, s. 14. [35] Taftazani, el-Makâsîd, Kelam İlminin Maksatları , s. 116.

KAYNAKÇA

ÂMÎDÎ, Seyfeddin, Ebkarû'l-efkar, tahkik: Ahmed M. el-Mehdî, Matbaatü Dar'ul Kütüb Ve'l Vesâik'ül Kavmiyye, Kahire , 2004.

BAĞDÂDÎ, Usûlî'd-Dîn , , Matbaa-tü'd-Devle, İstanbul, 1928.

BÂKILLÂNÎ, et-Temhid , thk. İmaduddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütüb's-Sakafiyye, Beyrut, 1987.

CÜBRÂN, er-Raid, "a-l-m" md., Dâru'l-İlm Li'l Melayn, Beyrut, 1962.

CÜRCÂNÎ, Kitâbü't-târîfât , thk. Muhammed Sıddîk el-Minşevî, Dâru'l-Fazîle, Kahire, [t.y].

———, Şerhu'l-Mevâkîf, Mevakîf Şerhi , çev. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2015.

CÜVEYNÎ, Kitâbü'l-İrşâd İla Kavati'l-Edille Fi Usulî'l-İ'tikad , thk. Muhammed Yusuf Musa, Ali Abdülmün'im Abdülhamid, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1950.

ÇELEBÎ , İlyas, İslam İnancında Gayp Problemi, İFAV Yayınları, İstanbul, 1996.

FÎRÛZÂBÂDÎ, el-Kamûsü'l-Muhit, Dâru'l-Alemi'l-Cami, Beyrut, [t.y.].

GAZZÂLÎ, el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl, thk. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

———, Kitâbü Maksadî'l-Esna Şerhu Esmailahî'l-Hüsna, Matbaatü'd-Tedamün, [t.y.].

GÖLCÜK, Şerafettin, Toprak, Süleyman , Kelam , Tekin Kitabevi, Konya, 2014.

HEYET , Hadislerle İslam, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., İstanbul, 2020.

İBN FÛREK, Mücerred Makalat-ı Şeyh Ebu'l Hasan el Eş'âri , thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâiyh, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kâhire, 2005.

İBN MANZÛR, Lisanü'l-Arâb, Dâru's-Sâdr, Beyrut, [t.y .],

İSFEHÂNÎ, Müfredât , thk. Safvan Adnan Davudî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2009.

KADI ABDÜLCEBBÂR, el-Muğnî fi Ebvabî't-Tevhid ve'l-Adl : en- Nazar ve'l-Maarif , thk. İbrahim Medkur; işraf Taha Hüseyin, [t.y.], [y.y.].

———, Şerhû'l Usulî'l Hamse , çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013.

KARADAŞ, Cağfer, Akıl ve İman: Meseleye Kelâmî Nazar, Kelâm Araştırmaları Dergisi, 2015, c. 13, sy. 2, s. 593-614.

KUTLU, Sönmez, İmam Mâtürîdî ve Maturidilik, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003.

MÂTÜRÎDÎ, Kitâbü't-Tevhid , thk. Fethullah Huleyf, el-Mektebetü'l İslamiyye, İstanbul, 1979.

NESEFÎ , Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din , nşr. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, DİB, Ankara, 1993.

NÎSÂBÛRÎ, Ebû Sa'd Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Me'mûn b. Alî el-Mütevellî, Gunye fî Usûlî'd-Dîn, thk. İmâdüddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye Beyrut, 1987.

SÂBÛNÎ , Maturidiyye Akaidi , ter. Bekir Topaloğlu, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017.

TAFTAZANÎ, Şerhu'l-Akâid , tercüme ve izahat Talha Hakan Alp, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017.

TOPALOĞLU , Bekir, ÇELEBÎ, İlyas, Kelâm Terimleri Sözlüğü , İSAM Yayınları, İstanbul, 2015.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Haber", DİA, XIV, İstanbul, 1996, s. 346-349.

YAZIR, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul. 1979.

YEŞİLYURT, Temel, "Bilgi Kuramı", Kelam El Kitabı içinde, ed. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ, Tâcû'l Arûs , thk. Abdülmunim Halil İbrahim, Kerim Seyyid, Muhammed Mahmud, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.

[1] "Ehl-i Sünnet Kelamında Bilgi Kavramı" başlıklı çalışma, Prof. Dr. Süleyman TOPRAK danışmanlığında yürütülen ve Fatma Gül ATLIOĞLU tarafından hazırlanan "İlahî Teklife Muhatap Olan İnsan" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur. [2] İbn Manzûr, Lisanü'l-Arâb, Dâru's-Sâdr, Beyrut, [t.y.], "a-l-m" md., XII, s. 416-422; Cürcânî, Kitabü't-târîfât , thk. Muhammed Sıddîk el-Minşevî, Dâru'l-Fazîle, Kahire, [t.y.], "a-l-m" md., s.232; Cübrân, er-Raid, "a-l-m" md., Dâru'l-İlm Li'l Melayn, Beyrut, 1962, s. 1047; Zebîdî, Tâcû'l Arûs , "a-l-m" md., Beyrut, 2007, VIII, s.405; İsfahânî, Müfredât , "a-l-m" md., thk. Safvan Adnan Davudî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2009, s. 580-581; Fîrûzâbâdî, el-Kamûsü'l-Muhit, "a-l-m" md., Dâru'l-Alemi'l-Cami, Beyrut, [t.y.], IV, s.153. [3] Zebîdî, Muhammed Murtazâ, Tâcû'l Arûs , "a-l-m" md., thk. Abdülmunim Halil İbrahim, Kerim Seyyid, Muhammed Mahmud, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, VIII, s. 405. [4] Bağdâdî, Usûlî'd-Dîn , , Matbaa-tü'd-Devle, İstanbul, 1928, s. 5; Kadî Abdülcebbar , el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl : en- Nazar ve'l-Maarif , c. XII, thk. İbrahim Medkur; işraf Taha Hüseyin, [t.y.], [y.y.], s. 13; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , çev. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2015, I, s. 164. [5] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , I, s. 164; Âmidî, Seyfeddin, Ebkarü'l-efkâr, tahkik: Ahmed M. el-Mehdî, Matbaatü Dar'ul Kütüb Ve'l Vesâik'ül Kavmiyye, Kahire, 2004, I, s. 73. [6] Kutlu, Sönmez, İmam Mâturîdî ve Maturidilik, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003, s.30. [7] Nesefî, Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din , nşr. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, DİB, Ankara, 1993, I, s. 19. [8] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , I, s. 176. [9] Bâkılânî, et-Temhid , thk. İmaduddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütüb's-Sakafiyye, Beyrut, 1987, s.34. [10] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , I, s. 166-168. [11] Nesefî, Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din , I, s. 18. [12] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , I, s. 156-177; II, s. 380-392; Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman , Kelam , Tekin Kitabevi, Konya, 2014, s. 91. [13] Gazzâlî, el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl, thk. Muhammed Abdusselâm Abduşşâfi, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 21-22. [14] Gazzâlî, Kitabü Maksadî'l-Esna Şerhu Esmâillahi'l-Hüsna, Matbaatü'd-Tedamün, [t.y.], s, 58-59; Gazzâlî, el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl , s. 22. [15] Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , ter. Bekir Topaloğlu, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017, s. 49; Bâkılânî, et-Temhid , s. 35; Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd İla Kavati'l-Edille Fi Usulî'l-İ'tikad , thk. Muhammed Yusuf Musa, Ali Abdülmün'im Abdülhamid, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1950, s. 13. [16] Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd , s. 13; Bağdâdî, Usûlî'd-Dîn , s. 8. [17] Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , s. 49-50; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi , I, s. 180; Bağdâdî, Usûlî'd-Dîn , s. 8; Nesefî, Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din , I, s. 45. [18] Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , s. 49; Yeşilyurt, Temel, "Bilgi Kuramı", Kelam El Kitabı, s. 293. Kelam âlimleri bilgi türleri ile ilgili bu ayırmadan başka hâdis bilgiyi çeşitli şekillerde taksim etmişlerdir. Örneğin İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî hâdis bilgiyi kendi içinde zarûrî, bedîhî ve kesbî olmak üzere üçe ayırır. Zarûrî ve bedîhî bilgi arasındaki fark ise şudur; zarûrî bilgi bir zarar ve ihtiyaçla alakalı iken bedîhî bilgi herhangi bir zarar ve ihtiyaçla ilişkisi olmaksızın zorunlu olan bilgiyi ifade eder. Ebû Sa'd en-Nîsâbûrî de hâdis bilgiyi zarûrî, bedîhî ve kesbî şeklinde üç kısımda ele alan bir başka âlimimizdir. Abdulkahir el-Bağdâdî (v. 429/1037-38) ise hâdis bilgileri zarûrî ve

mükteseb olmak üzere iki kısımda ele alır. Daha sonra zarûrî bilgiyi, kendi içinde bedîhî ve hissî olmak üzere ikiye ayırır. Bedîhî bilgi de müsbet ve menfi olmak üzere iki kısımdır. Müsbet açıdan bedîhî bilgi; bilme eylemini gerçekleştiren kişinin, kendi varlığını ve kendisinde bulunan elem, lezzet, açlık, susuzluk, sevinç ve üzüntü gibi duyguların varlığını bilmesidir. Menfi açıdan bedîhî bilgi ise bilgi sahibi kimsenin, muhal olan şeylerin gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu bilmesidir. Mesela bir tek şeyin hem kadîm hem muhdes olmasının, bir kişinin aynı zamanda hem hayatta hem de ölü olmasının ve belli bir konuda bilgi sahibi birinin o konuda aynı anda hem bilgisiz hem de bilgi sahibi olmasının imkânsız olduğunun bilinmesi menfi açıdan bedîhî bilgilere örnektir. Hissî bilgiler ise bir kimsenin beş duyu organı vasıtasıyla idrak ettiği bilgilerdir. Bkz. Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd , s. 13-14; Nisâbü'rî, Ebû Sa'd Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Me'mûn b. Alî el-Mütevellî, Gunye fî Usûli'd-Dîn, thk. İmâdüddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye Beyrut, 1987, s. 51; Bağdâdî, Usûli'd-Dîn , s. 8-9. [19] Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid , thk. Fethullah Huleyf, el-Mektebetü'l İslamiyye, İstanbul, 1979, s.7; Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , s. 49; İbn Fûrek, Mücerred Makalat, s. 14; Nesefî, Tabsiratü'l Edille fi Usuli'd-Din , I, s. 24; Taftazani, Şerhu'l-Akâid , tercüme ve izahat Talha Hakan Alp, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017, s. 61-62. Allah tarafından sevdiği kullarının kalplerine gelen manaları ifade eden ilham, keşf ya da taklit kalamcılarının büyük çoğunluğu tarafından genel geçer bir bilgi vasıtası olarak kabul edilmemiştir. Aslında ilhamı bilgi kaynağı saymayan kalamcılar onunla bilgi edinilemeyeceğini iddia etmekten çok onun, tüm insanlar için bağlayıcı olma niteliğinin bulunmadığını, kişiden kişiye değişkenlik gösterdiği için ilhama dayanarak başkalarını ilzam etmenin mümkün olamayacağını söylemişlerdir. Bununla birlikte ilhamı evhamdan ayıracak kudrete sahip kimselerin kitap ve sünnete aykırı olmayan keşif ve ilhamlarının, sahipleri için bir delil ve ilim sebebi olarak sayılabileceği kabul edilmiştir. Bkz. Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid , s. 6; Taftazani, Şerhu'l-Akâid , s. 96; Çelebi , İlyas, İslam İnancında Gayp Problemi, İFAV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 91; Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman, Kelam , s. 102. [20] Kur'an'da "Ve (Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. 'Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin.' dedi. Cevap verdiler: 'Sen bütün eksikliklerden uzaksın, öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.'" buyrulmuştur. Bu ayet bize insanın fitratında yer alan bilme ve bilgi üretme kabiliyeti ile diğer varlıklara karşı bir üstünlük elde ettiğini gösterir. İnsanın "bilen varlık" oluşunu vurgulayarak onun sahip olduğu bilginin kaynağına da işaret eder. Bilginin kaynağı, insana kalemle (yazmayı) öğreten ve ona bilmediklerini bildiren, , her şeyi hakkıyla bilen Allah'tır. İnsan ancak Allah'ın dilemesi sonucu derin anlayış ve bilgiye ulaşabilir. Bkz. Bakara 2/31-32; Alak 96/4-5; Heyet, Hadislerle İslam , Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., İstanbul, 2020, I, s.376. [21] Karadağ, Cağfer, Akıl ve İman: Meseleye Kelâmî Nazar, Kelâm Araştırmaları Dergisi, 2015, c. 13, sy. 2, s. 593-614. [22] Haber, meydana gelmiş ya da gelecek olan bir olayı bildiren, kendisinde bir hüküm ve nispet bulunan sözdür. Haber, yapısı itibarıyla doğru veya yanlış olma ihtimali taşır. Bilgi sebebi olan haber ise gerçeğe uygun olan, doğru ve güvenilir haberdir. Bkz. Cürcânî, Kitabu't-târîfât , "h-b-r" md., s. 84; Gazzâlî , el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl , s. 106; Taftazani, Şerhu'l-Akâid , s. 71. [23] Yavuz, Yusuf Şevki, "Haber", DİA, XIV, İstanbul, 1996, s. 346-349; Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman, Kelam , s. 98-99. [24] Akıl, sözlükte "menetmek, bağlamak, engellemek, alıkoymak, kayıt altına almak" gibi anlamlara gelir. Terim olarak; "insanın kalbinde bulunan, kendisi vasıtasıyla hak ve bâtılın bilindiği bir nur", "ilim elde etmeye yarayan güç", "nefs-i nâtika", "insanı diğer varlıklardan ayıran temel nitelik", "kendisiyle varlığın hakikati idrak edilen mahalli baş ya da kalp olan cevher", "Allah Teâlâ'nın yarattığı insan bedeniyle alakalı olan ruhânî bir cevher" gibi anlamlar ifade eder. Kalamcılar ise genel anlamda aklı; "maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren, onlar arasında ilişki kurarak kıyas yapabilen ve hüküm çıkarabilen güç" şeklinde açıklamışlardır. Bkz. İbn Manzûr, Lisanü'l-Arâb, "a-k-l" md., XI, s. 458-466; Cürcânî, Mûcemu't-târîfât , "a-k-l" md., s. 127-128; İsfahânî, Müfredât , "a-k-l" md., s. 577-579; Topaloğlu, Bekir, Çelebi, İlyas, Kelâm Terimleri Sözlüğü , İSAM Yayınları, İstanbul, 2015, s. 22. [25] Yeşilyurt, Temel, "Bilgi Kuramı", Kelam El Kitabı, s. 299-300. [26] Yazır, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul. 1979, I, s. 566. [27] Nahl 16/78. [28] İsrâ 17/36. [29] Heyet, Hadislerle İslam , I, s. 377. [30] Nahl 16/78; İsrâ 17/36. [31] Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid , s. 7-10. [32] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi, I, s. 336; İbn Fûrek, Mücerred Makalat-ı Şeyh Ebu'l Hasan el Eş'ârî , thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye,

Kâhire, 2005, s. 30; Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd , s. 3; Kadı Abdülcebbar, Şerhü'l Usulî'l Hamse , çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013, I, s. 114;340. [33] Câhız (v. 255/869), ve Sümâme b. Eşres (v. 213/828) ve Ebu'l Huzeyl el-Allâf (v. 235/849-50) gibi bazı Mu'tezilî âlimler Allah'ın varlığının bilinmesinin istidlâlî bir bilgi olduğunu kabul etmemişlerdir. Onlardan Câhız ve Sümâme insanın Allah hakkındaki bilgisinin doğuştan geldiğini benimsemiş ve bütün bilgilerin zârûrî olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ebu'l Huzeyl el-Allâf da benzer şekilde her insanın marifetullah'a dair zarûrî bilgilere doğuştan sahip olduğunu ve temyiz çağına giren çocukların dahi herhangi bir öğrenim görmeksizin ve naklî bilgilere de ihtiyaç duymadan Allah'ın varlığına inanmakla yükümlü olduklarını söylemiştir. Bkz. Bağdâdî, Usûlî'd-Dîn, s. 32; Kadı Abdülcebbar, Şerhü'l Usulî'l Hamse , I, 85-98. [34] Bağdâdî, Usûlî'd-Dîn, s. 14. [35] Taftazani, el-Makâsîd, Kelam İlminin Maksatları , s. 116.

[1] "Ehl-i Sünnet Kelamında Bilgi Kavramı" başlıklı çalışma, Prof. Dr. Süleyman TOPRAK danışmanlığında yürütülen ve Fatma Gül ATLIOĞLU tarafından hazırlanan "İlahî Teklife Muhatap Olan İnsan" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

[2] İbn Manzûr, Lisanü'l-Arâb, Dâru's-Sâdr, Beyrut, [t.y.], "a-l-m" md., XII, s. 416-422; Cürcânî, Kitâbü't-târifât , thk. Muhammed Sıddîk el-Minşevî, Dâru'l-Fazîle, Kahire, [t.y.], "a-l-m" md., s.232; Cübrân, er-Raid, "a-l-m" md., Dâru'l-İlm Li'l Melayn, Beyrut, 1962, s. 1047; Zebîdî, Tâcû'l Arûs , "a-l-m" md., Beyrut, 2007, VIII, s.405; İsfahânî, Müfredât , "a-l-m" md., thk. Safvan Adnan Davudî, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 2009, s. 580-581; Fîrûzâbâdî, el-Kamûsü'l-Muhit, "a-l-m" md., Dâru'l-Alemi'l-Cami, Beyrut, [t.y.], IV, s.153.

[3] Zebîdî, Muhammed Murtazâ, Tâcû'l Arûs , "a-l-m" md., thk. Abdülmunim Halil İbrahim, Kerim Seyyid, Muhammed Mahmud, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, VIII, s. 405.

[4] Bağdâdî, Usûlî'd-Dîn , , Matbaa-tü'd-Devle, İstanbul, 1928, s. 5; Kadı Abdülcebbar, , el-Muğnî fi Ebvabî't-Tevhid ve'l-Adl : en- Nazar ve'l-Maarif , c. XII, thk. İbrahim Medkur; işraf Taha Hüseyin, [t.y.], [y.y.], s. 13; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkîf, Mevakîf Şerhi , çev. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2015, I, s. 164.

[5] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkîf, Mevakîf Şerhi , I, s. 164; Âmidî, Seyfeddin, Ebkarü'l-efkâr, tahkik: Ahmed M. el-Mehdî, Matbaatü Dar'ul Kütüb Ve'l Vesâik'ül Kavmiyye, Kahire, 2004, I, s. 73.

[6] Kutlu, Sönmez, İmam Mâturîdî ve Maturidilik, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003, s.30.

[7] Neseî, Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din , nşr. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, DİB, Ankara, 1993, I, s. 19.

[8] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkîf, Mevakîf Şerhi , I, s. 176.

[9] Bâkîllânî, et-Temhid , thk. İmaduddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütüb's-Sakafiyye, Beyrut, 1987, s.34.

[10] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkîf, Mevakîf Şerhi , I, s. 166-168.

[11] Neseî, Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din , I, s. 18.

[12] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkîf, Mevakîf Şerhi , I, s. 156-177; II, s. 380-392; Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman , Kelam , Tekin Kitabevi, Konya, 2014, s. 91.

[13] Gazzâlî, el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl, thk. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 21-22.

[14] Gazzâlî, Kitâbü Maksadî'l-Esna Şerhu Esmailahî'l-Hüsna, Matbaatü'd-Tedamün, [t.y.], s, 58-59; Gazzâlî, el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl , s. 22.

[15] Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , ter. Bekir Topaloğlu, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017, s. 49; Bâkîllânî, et-Temhid , s. 35; Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd İla Kavati'l-Edille Fi Usulî'l-İ'tikad , thk. Muhammed Yusuf Musa, Ali

Abdûlmün'im Abdülhamid, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 1950, s. 13.

[16] Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd , s. 13; Bağdâdî, Usûlî'd-Dîn , s. 8.

[17] Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , s. 49-50; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkîf, Mevakîf Şerhi , I, s. 180; Bağdâdî, Usûlî'd-Dîn , s. 8; Neseî, Tabsîratü'l Edille fi Usulî'd-Din , I, s. 45.

[18] Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , s. 49; Yeşilyurt, Temel, "Bilgi Kuramı", Kelam El Kitabı, s. 293.

Kelam âlimleri bilgi türleri ile ilgili bu ayırmadan başka hâdis bilgiyi çeşitli şekillerde taksim etmişlerdir. Örneğin İmâmu'l-Haremeyn el- Cüveynî hâdis bilgiyi kendi içinde zarûrî, bedîhî ve kesbî olmak üzere üçe ayırır. Zarûrî ve bedîhî bilgi arasındaki fark ise şudur; zarûrî bilgi bir zarar ve ihtiyaçla alakalı iken bedîhî bilgi herhangi bir zarar ve ihtiyaçla ilişkisi olmaksızın zorunlu olan bilgiyi ifade eder. Ebû Sa'd en-Nîsâbûrî de hâdis bilgiyi zarûrî, bedîhî ve kesbî şeklinde üç kısımda ele alan bir başka âlimimizdir. Abdulkahir el-Bağdâdî (v. 429/1037-38) ise hâdis bilgileri zarûrî ve mükteseb olmak üzere iki kısımda ele alır. Daha sonra zarûrî bilgiyi, kendi içinde bedîhî ve hissî olmak üzere ikiye ayırır. Bedîhî bilgi de müsbet ve menfî olmak üzere iki kısımdır. Müsbet açıdan bedîhî bilgi; bilme eylemini gerçekleştiren kişinin, kendi varlığını ve kendisinde bulunan elem, lezzet, açlık, susuzluk, sevinç ve üzüntü gibi duyguların varlığını bilmesidir. Menfî açıdan bedîhî bilgi ise bilgi sahibi kimsenin, muhal olan şeylerin gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu bilmesidir. Mesela bir tek şeyin hem kadîm hem muhdes olmasının, bir kişinin aynı zamanda hem hayatta hem de ölü olmasının ve belli bir konuda bilgi sahibi birinin o konuda aynı anda hem bilgisiz hem de bilgi sahibi olmasının imkânsız olduğunun bilinmesi menfî açıdan bedîhî bilgilere örnektir. Hissî bilgiler ise bir kimsenin beş duyu organı vasıtasıyla idrak ettiği bilgilerdir. Bkz. Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd , s. 13-14; Nîsâbûrî, Ebû Sa'd Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Me'mûn b. Alî el-Mütevellî, Gunye fî Usûlî'd-Dîn, thk. İmâdüddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye Beyrut, 1987, s. 51; Bağdâdî, Usûlî'd-Dîn , s. 8-9.

[19] Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid , thk. Fethullah Huleyf, el-Mektebetü'l İslamiyye, İstanbul, 1979, s.7; Sâbûnî , Maturidiyye Akaidi , s. 49; İbn Fûrek, Mücerred Makalat, s. 14; Neseî, Tabsîratü'l Edille fi Usulî'd-Din , I, s. 24; Taftazani, Şerhu'l-Akâid , tercüme ve izahat Talha Hakan Alp, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017, s. 61-62.

Allah tarafından sevdiği kullarının kalplerine gelen manaları ifade eden ilham, keşf ya da taklit kelimcilerin büyük çoğunluğu tarafından genel geçer bir bilgi vasıtası olarak kabul edilmemiştir. Aslında ilhamı bilgi kaynağı saymayan kelimciler onunla bilgi edinilemeyeceğini iddia etmekten çok onun, tüm insanlar için bağlayıcı olma niteliğinin bulunmadığını, kişiden kişiye değişkenlik gösterdiği için ilhama dayanarak başkalarını ilzam etmenin mümkün olamayacağını söylemişlerdir. Bununla birlikte ilhamı evhamdan ayıracak kudrete sahip kimselerin kitap ve sünnete aykırı olmayan keşif ve ilhamlarının, sahipleri için bir delil ve ilim sebebi olarak sayılabileceği kabul edilmiştir. Bkz. Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid , s. 6; Taftazani, Şerhu'l-Akâid , s. 96; Çelebi , İlyas, İslam İnancında Gayp Problemi, İFAV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 91; Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman, Kelam , s. 102.

[20] Kur'an'da "Ve (Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. 'Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin.' dedi. Cevap verdiler: 'Sen bütün eksikliklerden uzaksın, öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.'" buyrulmuştur. Bu ayet bize insanın fitratında yer alan bilme ve bilgi üretme kabiliyeti ile diğer varlıklara karşı bir üstünlük elde ettiğini gösterir. İnsanın "bilen varlık" oluşunu vurgulayarak onun sahip olduğu bilginin kaynağına da işaret eder. Bilginin kaynağı, insana kalemle (yazmayı) öğreten ve ona bilmediklerini bildiren , her şeyi hakkıyla bilen Allah'tır. İnsan ancak Allah'ın dilemesi sonucu derin anlayış ve bilgiye ulaşabilir. Bkz. Bakara 2/31-32; Alak 96/4-5; Heyet, Hadislerle İslam , Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., İstanbul, 2020, I, s.376.

[21] Karadaş, Cağfer, Akıl ve İman: Meseleye Kelâmî Nazar, Kelâm Araştırmaları Dergisi, 2015, c. 13, sy. 2, s. 593-614.

[22] Haber, meydana gelmiş ya da gelecek olan bir olayı bildiren, kendisinde bir hüküm ve nispet bulunan sözdür. Haber, yapısı itibarıyla doğru veya yanlış olma ihtimali taşır. Bilgi sebebi olan haber ise gerçeğe uygun olan, doğru ve güvenilir haberdur. Bkz. Cürçânî, Kitabu't-târîfât , "h-b-r" md., s. 84; Gazzâlî , el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl , s. 106; Taftazani, Şerhu'l-Akâid , s. 71.

[23] Yavuz, Yusuf Şevki, "Haber", DİA, XIV, İstanbul, 1996, s. 346-349; Gölcük, Şerafettin, Toprak, Süleyman, Kelam , s. 98-99.

[24] Akıl, sözlükte "menetmek, bağlamak, engellemek, alıkoymak, kayıt altına almak" gibi anlamlara gelir. Terim olarak; "insanın kalbinde bulunan, kendisi vasıtasıyla hak ve bâtlın bilindiği bir nur", "ilim elde etmeye yarayan güç", "nefs-i nâtika", "insanı diğer varlıklardan ayıran temel nitelik", "kendisiyle varlığın hakikati idrak edilen mahalli baş ya da kalp olan cevher", "Allah Teâlâ'nın yarattığı insan bedeniyle alakalı olan ruhânî bir cevher" gibi anlamlar ifade eder. Kelamcılar ise genel anlamda aklı; "maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren, onlar arasında ilişki kurarak kıyas yapabilen ve hüküm çıkarabilen güç" şeklinde açıklamışlardır. Bkz. İbn Manzûr, Lisanü'l-Arâb, "a-k-l" md., XI, s. 458-466; Cürçânî, Mûcemu't-târîfât , "a-k-l" md., s. 127-128; İsfahânî, Müfredât , "a-k-l" md., s. 577-579; Topaloğlu, Bekir, Çelebi, İlyas, Kelâm Terimleri Sözlüğü , İSAM Yayınları, İstanbul, 2015, s. 22.

[25] Yeşilyurt, Temel, "Bilgi Kuramı", Kelam El Kitabı, s. 299-300.

[26] Yazır, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul. 1979, I, s. 566.

[27] Nahl 16/78.

[28] İsrâ 17/36.

[29] Heyet, Hadislerle İslam , I, s. 377.

[30] Nahl 16/78; İsrâ 17/36.

[31] Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid , s. 7-10.

[32] Cürçânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mevakıf Şerhi, I, s. 336; İbn Fûrek, Mücerred Makalat-ı Şeyh Ebu'l Hasan el Eş'âri , thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kâhire, 2005, s. 30; Cüveynî, Kitâbü'l-İrşâd , s. 3; Kadı Abdülcebbâr, Şerhü'l Usuli'l Hamse , çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013, I, s. 114;340.

[33] Câhız (v. 255/869), ve Sümâme b. Eşres (v. 213/828) ve Ebu'l Huzeyl el-Allâf (v. 235/849-50) gibi bazı Mu'tezilî âlimler Allah'ın varlığının bilinmesinin istidlâlî bir bilgi olduğunu kabul etmemişlerdir. Onlardan Câhız ve Sümâme insanın Allah hakkındaki bilgisinin doğuştan geldiğini benimsemiş ve bütün bilgilerin zârûrî olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ebu'l Huzeyl el-Allâf da benzer şekilde her insanın marifetullah'a dair zarûrî bilgilere doğuştan sahip olduğunu ve temyiz çağına giren çocukların dahi herhangi bir öğrenim görmeksizin ve naklî bilgilere de ihtiyaç duymadan Allah'ın varlığına inanmakla yükümlü olduklarını söylemiştir. Bkz. Bağdâdi, Usûli'd-Dîn, s. 32; Kadı Abdülcebbâr, Şerhü'l Usuli'l Hamse , I, 85-98.

[34] Bağdâdi, Usûli'd-Dîn, s. 14.

[35] Taftazani, el-Makâsıd, Kelam İlminin Maksatları , s. 116.